

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Danske myter om «besættelsestiden»

BAARD BORGE

Historisk fortolkning av krigsårene og av nasjonens forhold til okkupanten vekker sterke reaksjoner ikke bare i Norge. Danmark opplever en følelsesladet debatt om den kollektive erindring av motstandskampen på den ene side, og den politiske samarbeidslinjen på den annen. Foranledningen var Roskilde-historikerne Claus Bryld og Anette Warrings bok i fjor, som fremprovoserte beskyldninger om at motstandsheltene trekkes ned i sølen. Førstelektor Baard Borge ved Høgskolen i Harstad analyserer bokens budskap.

V i nordmenn blir visst aldri ferdige med krigen. Hvert år utkommer en stabel med bøker som henter sitt stoff fra Norge i årene mellom 1940 og 1945. Interessen for krigsårenes historie er imidlertid på ingen måte et særnorsk fenomen. Over hele Europa drøfter en i disse dager hva som egentlig skjedde under krigen. Heller ikke danskene blir ferdige med krigen. I dronningriket pågår det nå en livlig debatt om fortolkningen av okkupasjonsårenes begivenheter.

I stridens kjerne står Roskilde-historikerne Claus Bryld og Anette Warring, som har skrevet bok om hvordan de fem årene er blitt nedfelt i det de kaller den kollektive erindring (*Besættelsestiden som kollektiv erindring*, Roskilde Universitets Forlag, 1998). Forfatterne har gjennomgående høstet gode kritikker fra andre fagfolk. En kan likevel ikke overse at verket i manges øyne er kontroversielt. Enkelte har sågar beskyldt forfatterne for å ville dra «frihedskæmperne» ned i sølen.

Boken til Bryld og Warring dreier seg strengt tatt ikke om selve okkupasjonen, men derimot om hvordan den er blitt oppfattet, tematisert og ikke minst brukt i etterkrigstidens danske samfunn. Med utgangspunkt i begrepet kollektiv erindring lar de etterkrigstidens Danmark få gjennomgå for måten den historiske arven fra okkupasjonsårene er blitt forvaltet på. Begrepet kollektiv erindring stammer opprinnelig fra den franske sosiologen Maurice Halbwachs (1877–1945), men har primært fått utbredelse gjennom Pierre Noras bearbeidelse i mammutverket «Les lieux de mémoire» (Erindringens om-

råder), som kom ut mellom 1984 og 1992. Nora er interessert i forholdet mellom faglig historie og folkelig, kollektiv erindring, en relasjon som ofte er fylt av spenning og motsetninger. Den kollektive erindring sees som et uttrykk for et samfunns samlede minneproduksjon, og bygger på såkalte erindringsfelleskap (*les milieux de mémoire*).

Bryld og Warring mener i tråd med denne teorien at det ligger et nasjonalt minnefelleskap til grunn for den felles fortolkning av Danmarks okkupasjonshistorie, en versjon de kaller grunnfortellingen. Og denne fortellingen er til dels i konflikt med faghistorikernes oppfatninger. Bokens teoretiske innfallsvinkel nødvendiggjør en utvidelse av historieforskningens tradisjonelle kildebegrep. Både politiske debatter, leserbrev, skolebøker, minnehøytider, skjønnlitteratur, TV og doktoravhandlinger trekkes derfor inn som grunnlag for analyse til Bryld og Warring.

Umiddelbart etter frigjøringen 4. mai 1945 begynte konstruksjonen av det de to forfatterne kaller «grunnfortellingen» om danskene og okkupasjonsårene, en fortelling som stort sett har holdt seg like til i dag. Det er motstanden mot den tyske okkupasjonsmakten som etter-

hvert blir omdreingspunktet i fortellingen. Krigsårene fremstilles som en epoke som samlet danskene i et motstandsfelleskap, på tvers av politiske og sosiale motsetninger. Samtidig utvides motstandselementet til å gjelde hele befolkningen. Overfor dette nasjonale skjebnefelleskapet står, stadig ifølge grunnfortellingen, en liten gruppe på «den forkerte side», en minoritet som selv sagt ble ekskludert fra den kjempende befolkningen.

Slik er hovedtrekkene i den fortellingen Bryld og Warring også kaller en mytisk virkelighet. De mener også at grunnfortellingen fremstår som det offisielle Danmarks versjon av krigsårene, og fremfor alt ved de store jubileene i 1985 og 1995. Ved begge anledninger var det et uttalt premiss at feiringen av Danmarks frigjøring skulle være en feiring av motstandsbevegelsen, og intet annet.

Den entydige grunnfortellingens livskraft kan overraske, om en holder den opp imot enkelte realhistoriske forhold, og imot historieforskningens resultater. Skillet mellom samarbeid og motstand er i den danske konteksten ikke fullt så lett å trekke som myten gir inntrykk av. Sammenlignet med Norge var forholdene i Danmark rett og slett mer uklare, eller «mudrede». Danmarks regjering kapitulerte som

Samarbeidet. Danmarks statsminister i krigsårene, Erik Scavenius, var selv symbolet på «samarbeidspolitikken». Han hadde ingen sympati for nazismen, men mente at Danmark måtte gi innrømmelser til de tyske okkupantene for at landet skulle oppnå gode vilkår. FOTO: SCANPIX

kjent for tyskerne allerede den 9. april 1940, og dette ble starten på den såkalte «samarbeidspolitikken».

I de tre første okkupasjonsårene – frem til august 1943 – fungerte det danske samfunnet langt på vei som i fredstid. Landets lovlige myndigheter var intakte, men måtte i stigende grad gjøre innrømmelser overfor okkupasjonsmakten, blant annet ved å internere danske kommunister. Og hærsejfen, general Gørtz, møtte personlig frem og ønsket de danske SS-frivillige (Frikorps Danmark) god tur til østfronten i 1942. I den kollektive erindring har tre års tyskvennlig samarbeidspolitik likevel ikke fått noen fremtredende plass. Selv profesjonelle okkupasjonshistorikere har til tider omgått samarbeidslinjen og dens fremste eksponent, utenriks- og statsminister Erik Scavenius.

Det er ingen tvil om at et stort flertall blant danskene sto bak «frihedsbevegelsen» 4. mai 1945. Men denne holdningen var ved frigjøringen av ganske ny dato, ifølge Bryld og Warring. I realiteten var det få aktive motstandsfolk. Det aller meste av sabotasjen var, særlig inntil august 1943, blitt utført av kommunistiske grupper. Og alle motstandsgrupper – både kommunistiske og andre – ble holdt opp som danske myndigheter og sett på som terrorister, helt i samarbeidspolitikens ånd. Statsminister Buhl gikk i en radiotale i september 1942 skarpt ut mot all sabotasje.

Ved frigjøringen ble det likevel til en felles dansk legitimitet at landets myndigheter og de jevne «danskere» fra okkupasjonsens første dag hadde bekjempet tyskerne – sammen. Befolkningen og politikerne tok dermed motstandsgruppene aktiviteter til inntekt for seg selv. Hvordan var det mulig å slå en strek over samarbeidspolitikken, og på samme tid «nasjonalisere» motstanden?

Det er flere mulige årsaker til at grunnfortellingen om den enlige danske motstandsviljen langt på vei fikk et hegemoni i etterkrigstidens offentlighet. En forklaring er kompromisset mellom motstandsbevegelsen og de tidligere samarbeidspolitikkerne i okkupasjonsens sluttfase. Frihetsskampens folk fikk rettsoppgjøret, mot at politikerne beholdt samfunnsmakten, hevder Bryld og Warring.

Resultatet av kompromisset var en felles forståelse av okkupasjonstiden, en forståelse som med årene skulle bli til en mytisk virkelighet. Konflikten mellom samarbeids- og motstandslinjen, som i 1945 truet med å splitte nasjonen, ble harmonisert vekk. Kompromisset mellom de to gruppene innebar en monopolisering av tale- og myndighetsretten til dette stykket danmarkshistorie, og begge parter har i etterkrigstiden sett det som viktig å forsvare grunnfortellingen mot ethvert forsøk på å slå skår i den. Mot denne koalisjonen har selv faghistorikere vært makteløse, ifølge Bryld og Warring. En annen forklaring på mytens livskraft kan ligge i rent utenrikspolitiske hensyn. Like etter krigen hadde Danmark et behov for å

understreke sin nasjonale motstandsvilje i okkupasjonsårene. Landet ville fremstilles som en alliert og demokratisk nasjon som var verdig til å delta i NATO-samarbeidet. I tillegg kommer selvsagt at motstandsbevegelsen i Danmark, som i Norge, har vært et kraftfullt nasjonalt symbol, og en viktig bestanddel i den nasjonale selvforståelsen etter 1945.

Bryld og Warring har levert et grundig arbeid, og de bygger sine slutninger på et imponerende stort kildetilfang. Argumentasjonen er overbevisende, men boken gjør det naturlig å reise enkelte spørsmål. Forfatterne hevder, som nevnt, at de begrenser seg til å identifisere forskjellige historiske inntak til begivenhetene i 1940–1945. De søker ikke å beskrive «wie es wirklich war» i krigsårene. Ingen kan gjøre krav på historien om okkupasjonen, sier de. All historie er fortolkning, og ingen fortolkning kan bli identisk med de forhold den refererer til.

Jeg er usikker på om nøytralitetsidealeet til Bryld og Warring lar seg realisere. De to historikerne etterlater nemlig ingen tvil om at de betrakter noen versjoner som mer sanne enn andre. Når de skriver at historien på 1970-tallet ble «mer realistisk» enn tidligere, tyder det jo på at de selv har en subjektiv oppfatning om hvordan historien om krigen «bør» skrives. Spørsmålet er derfor om ikke boken tross alt må oppfattes som nok et bidrag til den nyfortolkende, revisjonistiske historieskriving.

Et annet spørsmål er om de to kommer i skade for å overdrive den kollektive erindringens makt over sinnene i dag. De fleste danskere vet antagelig godt at det i årene 1940–1943 ble ført samarbeidspolitik, og likeledes at motstandsaktivistene var fåtallige. Vi må dessuten kunne anta at det er et visst generasjonsskille i oppfatningen av okkupasjonsårene, ved at knippet av mytiske, tradisjonelle oppfatninger har større gjennomslagskraft i de eldre aldersgruppene enn blant yngre danskere. Et forhold som sannsynliggjør antagelsen om systematiske generasjonsforskjeller, er forøvrig at historieforskningens nye synsmåter for lengst har funnet veien inn i de danske skolebøkene.

Vi må i alle tilfelle kunne slå fast at myten ikke lenger dominerer den offentlige samtale om hvordan Danmarks okkupasjonshistorie skal forstås og fremstilles. Den kollektive erindring har ikke lenger hegemoni. Og den overveiende positive mottagelsen boken til Bryld og Warring har fått, er kanskje, paradoksalt nok, i seg selv det hittil beste eksemplet på dette grunnleggende stemningsskiftet.

«Krigsårene fremstilles som en epoke som samlet danskene i et motstandsfelleskap»

«Like etter krigen hadde Danmark et behov for å understreke sin nasjonale motstandsvilje i okkupasjonsårene»

«Sammenlignet med Norge var forholdene i Danmark rett og slett mer uklare»